

KOŚCIÓŁ W OKOWACH

KOMUNISTYCZNY APARAT REPRESJI WOBEC JEZUITÓW PROWINCJI POLSKI POŁUDNIOWEJ

Pod redakcją
Andrzeja Pawła Biesia SJ
Filipa Musiała

Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

Wydawnictwo WAM

Kraków 2014

Wstęp

Oddawany w ręce Czytelników tom jest pokłosiem sesji naukowej „Komunistyczny aparat represji wobec jezuitów Prowincji Polski Południowej”, która odbyła się 14 czerwca 2012 r. Jej organizatorami były dwie instytucje: Instytut Politologii Akademii Ignatianum w Krakowie oraz Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie, a wsparcia udzielił Prowincjał Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego o. Wojciech Ziółek SJ.

Na ziemiach polskich do dziś funkcjonują dwie jednostki organizacyjne zakonu jezuitów zwane prowincjami, które w momencie ich utworzenia w 1926 r. otrzymały nazwy nawiązujące do nomenklatury jeszcze z okresu przedrozbiorowego, a zarazem opisujące ich zasadniczy zasięg terytorialny – Prowincja Wielkopolsko-Mazowiecka oraz Prowincja Małopolska. Po II wojnie światowej licząca 19 domów Prowincja Małopolska utraciła 8 z nich, głównie w Małopolsce Wschodniej – zagarniętej przez Sowiety. W konsekwencji powojennych zmian granic i spowodowanych nimi migracji ludności członkowie prowincji ofiarnie zaangażowali się w tworzenie struktur duszpasterskich na tzw. Ziemiach Odzyskanych, przede wszystkim na Śląsku. W krótkim czasie obok pozostałych 11 placówek otwarto 12 nowych, w tym 5 przejętych od współbraci należących do Prowincji Wschodnioniemieckiej. Ponieważ oficjalna nazwa jednostki nie odpowiadała faktycznemu terytorium, na którym od 1946 r. rozwijano prace apostolskie, a obejmującemu ówczesne województwa krakowskie i część kieleckiego (Częstochowa), rzeszowskie, śląskie oraz wrocławskie, pojawiały się sugestie dostosowania nazewnictwa do panujących warunków. Ostatecznie dopiero w 1975 r. nazwę zmieniono na obowiązującą do dziś – Prowincja Polski Południowej – nie wprowadzając przy tym żadnych modyfikacji strukturalnych. Dlatego też za celowe, zgodne z intencją władz zakonnych oraz podkreślające instytucjonalną ciągłość analizowanego środowiska, uznano zastosowanie wyłącznie aktualnego brzmienia zarówno w tytule sesji, jak i samej publikacji.

Jezuici byli jedną z najsilniej represjonowanych wspólnot zakonnych w „ludowej” Polsce. Jednak problematyka działań komunistycznego państwa wobec nich nie została dotąd całościowo opisana – brak jest ujęć monograficznych, niewystarczająca jest także liczba opublikowanych *case studies*.

Kraków od lat stanowi centrum badań nad historią Towarzystwa Jezusowego w Polsce. Dość wspomnieć, że to właśnie tutejszy ośrodek wydał monumentalne dzieło, jakim jest opublikowana w 1996 r. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*

na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995, opracowana przez zespół jezuitów pod przewodnictwem o. prof. Ludwika Grzebieńia¹. Nie powinno więc dziwić, że właśnie tutaj narodziła się koncepcja podjęcia studiów nad dziejami jezuitów z Polski południowej w czasach rządów komunistycznych. Naturalne było także podjęcie współpracy badawczej z krakowskim Oddziałem IPN, dla którego dzieje Kościoła w PRL są jednym z ważniejszych problemów naukowych. Oddział IPN w Krakowie wraz z jezuickim Wydawnictwem WAM publikuje kilka serii wydawniczych: „Kościół katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą”² czy „Niezlomni”³, zaś niniejsza publikacja ukazuje się jako kolejny tom serii „Kościół w okowach”⁴.

Publikowane artykuły ilustrują zarówno działania komunistycznego aparatu represji wobec jezuitów, jak i ukazują heroizm niektórych z nich w starciu z totalitarnym reżimem. Podjęto jednak także trudną problematykę współpracy części jezuitów z komunistycznym aparatem represji.

Niektóre z publikowanych tekstów wyczerpują tytułową problematykę, inne dając odpowiedź na ważne pytania, jednocześnie wskazują obszary wymagające dalszych wnikliwych badań. Niewątpliwie historia Prowincji Małopolskiej, a później Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego, w latach 1944/45-1989 powinna być nadal zgłębiana. Mamy jednak nadzieję, że oddawany w ręce Czytelników tom częściowo wypełnia lukę badawczą i ułatwi monograficzne ujęcie dziejów jezuitów Prowincji Polski Południowej w latach komunizmu.

Andrzej Paweł Bieś SJ, Filip Musiał

¹ Dostępna także w internecie, zob. <http://jezuici.krakow.pl/Bibl/encdb.htm> (on-line, dostęp: 18 VI 2013).

² T. 1, red. R. Terlecki, J. Szczepaniak, Kraków 2007; T. 2, red. R. Terlecki, J. Szczepaniak, Kraków 2008; T. 3, red. J. Szczepaniak, M. Lasota, Kraków 2010.

³ T. 1: *Nigdy przeciw Bogu. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2007; T. 2: *W obronie Ojczyzny i Kościoła. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2008; T. 3: *Ku prawdzie i wolności. Komunistyczna bezpieka wobec kard. Karola Wojtyły*, red. J. Marecki, F. Musiał, wybór, wstęp i oprac. M. Lasota, J. Marecki, R. Szczęch, Kraków 2009; T. 4: *W służbie Bogu i Polsce. Komunistyczna bezpieka wobec kard. Stefana Wyszyńskiego*, red. J. Marecki, F. Musiał, wybór, wstęp i oprac. J. Marecki, P. Nitecki, R. Szczypta-Szczęch, Kraków 2014.

⁴ T. 1: P. Mardyla, *Duszpasterstwo w czasach stalinowskich. Władze komunistyczne wobec działalności duszpasterskiej Kościoła rzymskokatolickiego w archidiecezji krakowskiej w latach 1945-1956*, Kraków 2009; T. 2: *Represje wobec Kościoła w krajach bloku wschodniego. Komunizm przeciw religii po 1944 r.*, Kraków 2011; T. 3: *Niezlomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011; T. 4: *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944-1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012; W przygotowaniu do druku znajdują się t. 6: *Prowincja polska dominikanów na tle sytuacji zakonów męskich w PRL*, red. M. Miławicki OP, M. Wenklar oraz t. 7: *Duszpasterstwa środowiskowe Archidiecezji Krakowskiej w latach 1945-1989*, red. C. Kuta, J. Marecki.